

Oltarska pala Benedetta Diana na Poljudu

1 Benedetto Diana, GOSPA OD MILOSARDA (detalj), Split, crkva na Poljudu

U franjevačkoj crkvi na Poljudu u Splitu visi na zidu velika pala »Bogorodice pomoćnice kršćana između sv. Ljudevita Tuluskog i sv. Sebastijana«, koja se do početka našega stoljeća nalazila na renesansnom drvenom oltaru. Središnji je lik kompozicije Bogorodica sa Djetetom u mandorli na prsima, prikazana strogo s lica, raširenih ruku, koja tamnomodrim plaštem nad florelnim ornamentima ukrašenom ružičastom haljinom zaklanja poklekle vjernike od strelica božanske srdžbe. Nad njom je u istoj osovini Bog Otac sijede duge brade u bijelom plaštu nad oblacima koji rasrđen baca na grešnike te strelice koje se odbijaju o Marijin plašt. Oko Boga Oca su male krilate glave anđelaka, a dva bucmasta anđela podržavaju krunu nad Marijinom glavom. Oko Bogorodice su likovi sv. Ljudevita Tuluskog i sv. Sebastijana. Sv. Ljudevit ima žučkasti nabrani pluvijal ukrašen izvezenim francuskim ljljanima, u ruci drži knjigu, a na glavi mu je draguljem i zlatnom vrpcom ukrašena bijela mitra. Sebastijan je gol, bijela mu tkanina obavija bokove, a u ruci drži strijelicu. Pod Marijinim plaštem su grupirani s lijeve strane muškarci kojima prednjači poklekli, čelavi i golobradi čovjek u sivozelenoj haljini širokih rukava. Sa desne su strane žene, od koji je u prvom planu žena dugih plavih kosa u bogato nabranom bijeloj odjeći. U pozadini se širi prozračni pejzaž sa slikovitim kulama na zelenim obroncima i sa plavkastim gorama u daljini. Sliku je 1963. popravio Konzervatorski zavod za Dalmaciju i tom je

prilikom otkriven raniji crtež glave sv. Sebastijana, koji pokazuje da je današnja svečeva glava u profilu nastala u posljednji čas nakon izmijenjene prvotne autorove koncepcije.

Najraniji autori su sliku pripisivali Carpacciu. Kao djelo toga velikog slikara ona se navodi u članku O. Ozretića o poljudskom samostanu iz 1881. i u Jelić-Bulić-Rutarovu vodiču Splita iz 1893. Carpacciu je atribuirao 1906. P. Molmenti, a kao Carpacciov rad navodi je 1922. A. Dudan.¹ U svojoj fundamentalnoj studiji o Gerolamu i Francescu da Santacroce iz 1916. G. Fiocco sliku odlučno odriče Carpacciu i pripisuje je Francescu da Santacroce ponavljajući to mišljenje i u svojoj monografiji o Carpacciu iz 1942.² Kad je 1936. B. Berenson posjetio Split, po pisanju dnevne štampe, izrazio je mišljenje da bi ova slika bila djelo Pietra degli Ingannati, zakašnjelog Bellinijevog sljedbenika i pomoćnika Bissola i Palme Starijega.³ U našoj smo radnji o djelima Santacroceovih u Dalmaciji iz 1957. prihvatili Fioccovu

¹ O. Ozretić, Paludi di Spalato, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* IV, Split 188., str. 26; J. Jelić, F. Bulić, S. Rutar, *Guida di Spalato e Salona*, Zadar 1894, str. 217; P. Molmenti, *Emporium* 1906, 23, str. 374; A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana*, Milano 1922, II, str. 393.

² G. Fiocco, *I pittori da Santacroce*, *Arte* 1916, III—IV, str. 28; G. Fiocco, *Carpaccio*, Milano 1942, str. 99.

³ Bernard Berenson u Splitu i okolici, *Novo doba*, Split 5. VIII 1936.

2 B. Diana, BOGORODICA, SV. LJUDEVIT TULUSKI I SV. ANA, Venecija, Akademija

atribuciju, ali smo, pišući 1963. po drugi put o djelima ovih umjetnika istakli da nam »se ta atribucija čini danas prilično problematičnom« i »da se problem te slike mora podvrgnuti novim analizama«, spominjući izrazitu lirsku notu koja izbija iz ovog velikog platna.⁴ Posljednji je o slici pisao C. Fisković 1964. u svojoj radnji o Santacroceovim radovima u Visu, Korčuli i Lopudu. On je tu istakao da se radi mekoće izvedbe, gipkoga crteža, prozračnosti boje i istančanijih preljeva slika ne može atribuirati Santacroceovima. Tom je prilikom on i iznio spomenuti podatak o »pentimentu« na slici, otkrivenom prilikom restauriranja.⁵

Želio bih ovdje predložiti jedno novo rješenje atribucije ovog zaista kvalitetnog i reprezentativnog djela mletačkog renesansnog slikarstva u Dalmaciji. Povod mi je za to dala najnovija studija A. Paolucciya o venecijanskom slikaru Benedettu Diani (oko 1460—1525), o kome su pisali mnogi historičari umjetnosti od Ludwiga do Venturija, od Fiocca i van Marlea do Pallucchinija, ali o kome nije postojala do sada veća, sveobuhvatnija stu-

⁴ K. Prijatelj, Nekoliko slika Girolama da Santacroce, Radovi Instituta JAZU u Zadru III, Zadar 1957, str. 189; K. Prijatelj, Studije o umjetninama u Dalmaciji I, Zagreb 1963, str. 44.

⁵ C. Fisković, Neobjavljena djela Girolama da Santacroce na Visu, Lopudu i Korčuli, Peristil 6—7, Zagreb 1963—1964, str. 64—65.

⁶ A. Paolucci, Benedetto Diana, Paragone, 199, Milano 196., str. 3—20) (s ranijom literaturom o slikaru).

dija.⁶ Ovaj slikar, kome su stari historiografi od Vasarija do Ridolfija, od Zanettija do Lanzija priznavali progresivnu ulogu u slikarstvu na lagunama krajem XV i početkom XVI st. bio je još prilično nepoznat i nejasan.

Dianin se umjetnički početak može naslutiti u blizini slikarskih radionica Gentilea i Giovannija Bellinija. Slikar je zatim neosporno imao uskih dodira s Lazzarom Bastianijem, ali je osjetio uporedo više od mnogih svojih suvremenika pojave Piera della Francesca i Antonella iz Messine kao i slikarsku evoluciju zrelog Giambellina. Uz ove se elemente javljaju u Dianinom slikarstvu jasni odjeci umjetnosti Vittorea Carpaccia i Alvisea Vivarinija. Sve je te slikare Diana upoznao, osjetio je bit njihova stila, poprimio je od svakoga izvjesne crte, ali je ostao ličan u mnogim elementima svoje umjetnosti. Paolucci osobito akcentuira kod njega »una rigorosa tenuta prospettica« s izvjesnim pomalo provincijskim i retardiranim akcentima koje duhovito naziva »umori dolci e arguti del dialetto«. U toku svoje evolucije Diana se susreće s umjetnošću Lorenza Lotta i s pojavom đorđonizma, doživljava povremene krize, a pod sam kraj života uspostavlja u svom stalno otvorenom interesiranju za suvremene slikarske pojave i neke kontakte sa slikarstvom Romanina i Dossa. Umro je 1525. kada je već Tizijanova ličnost suvereno dominirala slikarstvom Venecije.

Za ovaj prijedlog za atribuciju poljudske slike Benedettu Diani najjači nam je poredbeni argument kasna Dianina slika »Sacra conversazione« iz venecijanske

3 Benedetto Diana, GOSPA OD MILOSRĐA SA SV. LJUDEVITOM
I SV. SEBASTIJANOM, Split, crkva na Poljudu

Akademije.⁷ Na toj se pali pojavljuje također lik sv. Ljudevita Tuluskog, čija je sličnost sa likom istoga sveca na našoj pali više negoli frapantna. Ta se sličnost može uočiti ne samo u tipologiji, ikonografiji i općim crtama već u svim pojedinostima ovih dviju svetačkih figura. Na obje su slike izvanredno slične fizionomije svetaca, isti su im stav i držanje, izvanredno su srodni plaševi koji se na isti način nabiru sa karakterističnim naborom ispod desne ruke. Analogije možemo pratiti u likovnoj obradbi figura, načinu modeliranja inkarnata i tkanina, crtežu i koloritu, a »morellijanske« analogije možemo pratiti u obradi očiju, nosa, ustiju, ruku, te albe koja proviruje ispod pluvijala. Na istoj pali možemo isto tako izvanredno jake analogije uočiti i u pozadinskom pejzažu, koji u svojoj obradi i detaljima slikovitih kula, zelenih obronaka i plavičastih gora ima

veoma mnogo srodnosti s prozračnim krajolikom na pozadini naše slike.

Pala u venecijanskoj Akademiji spada u posljednja Dianina djela, te se datira negdje dvadesetih godina činkvećenta. Prisutni su na njoj jasni odjeci đorđonizma, a Paolucci na njoj uočava i elemente umjetnikovih susreta sa Lottom, Romaninom i Dossom.

U odnosu na tu palu splitsko platno djeluje arhaičnije i nešto ranije. Tom utisku pridonosi stilizirana, kruta i simetrična figura Bogorodice. Kako je taj lik po svoj prilici nastao po izričitoj želji naručitelja, možemo ipak i splitsku palu datirati u početke činkvećenta, što nam jasno potvrđuju izvjesna sloboda poteza kista, mekoća tretiranja pikturalne materije, prozračnost pejzaža i difuzna rasvjeta. Taj se novi duh osjeća naročito u obradi pejzaža, u slobodnoj i skicovnoj obradi malenih vjernika, osobito onih u drugom planu, kao i u nekim slobodno slikanim detaljima poput svetačkih glava i brade Boga Oca. Belinijevski i karpačovski odje-

⁷ A. Paolucci, o. c., sl. 20. Pala prikazuje Bogorodicu s Djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem između sv. Ljudevita Tuluskog i sv. Ane, a ranije se nalazila u sakristiji crkve Servita u Veneciji.

4—5 B. Diana, GOSPA OD MILOSRDA, Split, crkva na Poljudu (detalji)

ci u ikonografiji, izvjesni arhaizam u kompoziciji i neki — i za Dianu — tipični kontrasti između starog i novog na istom platnu opravdavaju donekle ranije povezivanje poljudske slike sa Santacroceovima. U odnosu na lik sv. Ljudevita na venecijanskoj slici, naš je lik sveca očito nešto raniji, jer onaj u Venecijanskoj akademiji ipak više odiše dahom činkvečenta. Splitska pala, prema tome, barem za koju godinu prethodi onoj venecijanskoj.

U prilog atribuciji poljudske slike Diani želio bih, na kraju, napomenuti i neke njene analogije s ranijom Dianinom velikom slikom »Bogorodica na prijestolju između sv. Jerolima i sv. Franje sa dva donatora« iz 1486, koja se nalazi u venecijanskoj Ca'd'Oro.⁸ Te su sličnosti uočljive u s lica postavljenim glavama Bogorodice, u obradi Marijinih ruku i u sličnosti donatora slike iz Ca'd'Oro i pokleklog prednjeg vjernika pod Marijinim plaštem na našoj slici. Po svojim je stilskim crtama ova venecijanska pala, na kojoj se mogu još vidjeti elementi stila Gentilea Bellinija i Bartolomea Vivarinija, očito mnogo starija od naše slike.

⁸ Repr. v. u A. Venturi, *Storia dell'arte italiana* VII/IV, Milano 1915, str. 389; A. Paolucci, o. c., sl. 2, 3.

LA PALA DI BENEDETTO DIANA NELLA CHIESA DELLE PALUDI A SPLIT

Il dipinto che rappresenta la Vergine »Auxilium christianorum« tra s. Lodovico da Tolosa e s. Sebastiano nella chiesa dei francescani delle Paludi a Split era anteriormente attribuito al Car-

paccio, a Francesco da Santacroce e a Pietro degli Ingannati. Basandosi su una serie di evidenti analogie questo interessante dipinto del primo Cinquecento veneziano viene qui dato al pittore veneto della fine del Quattrocento e del primo quarto del Cinquecento Benedetto Diana, al quale recentemente A. Paolucci ha dedicato uno studio importante. Questi confronti si basano soprattutto sulla pala proveniente dalla sacristia dei Serviti, che ora si trova nella Accademia di Venezia, mentre altre analogie si possono trovare anche in altre opere di questo interessante pittore del Rinascimento veneziano.

6 B. Diana, GOSPA OD MILOSRDA Split, crkva na Poljudu (detalj)